de Tinkoerier

NTV

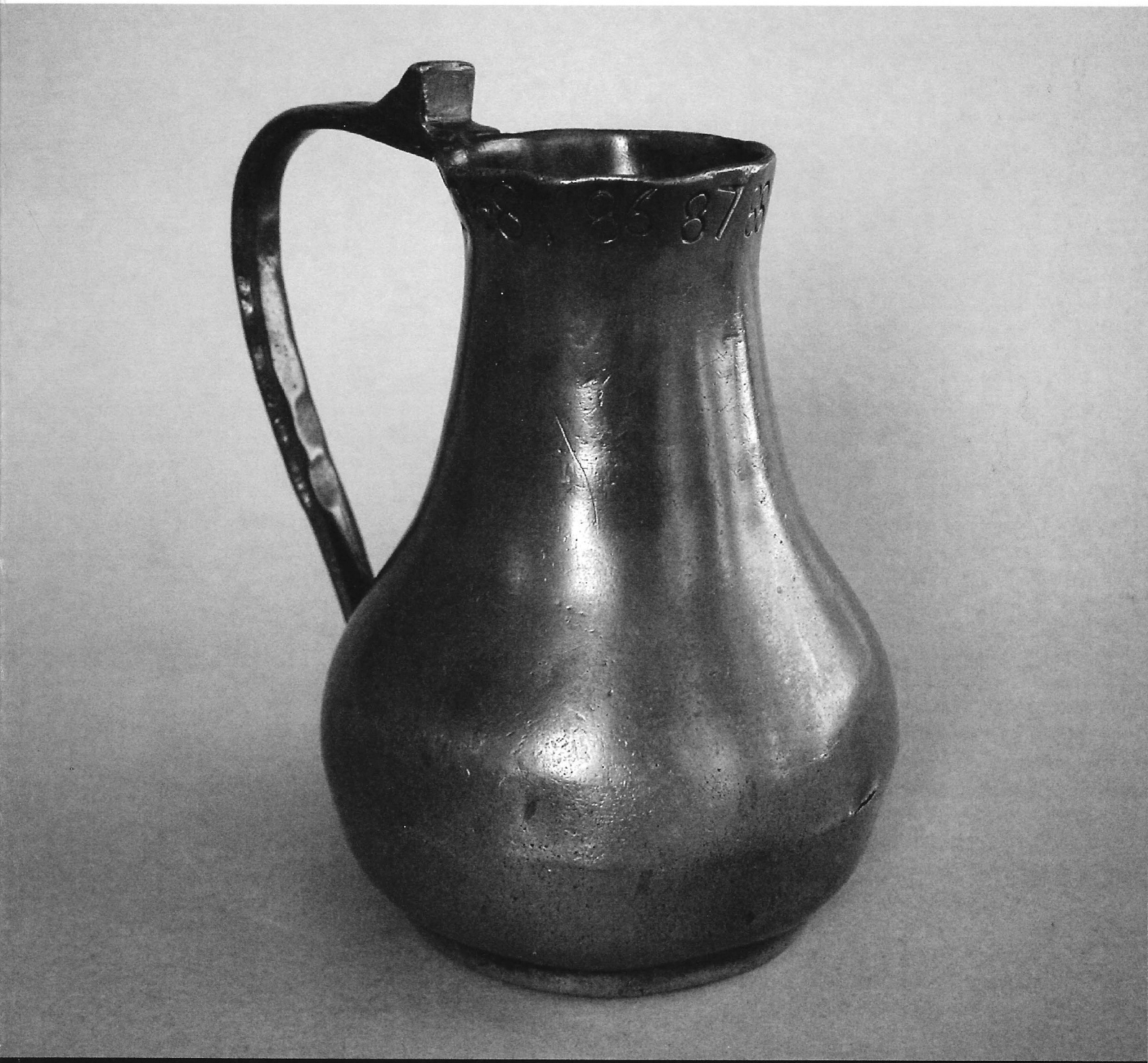

MEDEDELINGENBLAD NEDERLANDSE TINVERENIGING • JAARGANG 14, NUMMER 1, JUNI 2006

- Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint
- Een vroeg 17de-eeuwse, Antwerpse lampetschotel
- Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens

Nederlandse TinVereniging

Oprichting
27 maart 1993

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
Mevr. S. Bracht	Secretaris
J.C. den Riet	Penningmeester
B. Dubbe	Bestuurslid en erelid
G. Groenendijk	Bestuurslid
A.A. Kooyman	Bestuurslid
W.A. Röben	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid
J.E. Wustenhoff	Bestuurslid en erelid

Redactie

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur - lay-out
J.E. Wustenhoff	Redacteur

Adres secretariaat
Postbus 141
2240 AC Wassenaar

Adres redactie
E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres penningmeester
Urkerstraat 6
1181 EW Amstelveen

Bankrelatie

Postbank	4382632

Stichting Nederlandse Tinbibliotheek

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
J.E. Wustenhoff	Secretaris
A.A. Kooyman	Penningmeester

Website
www.nederlandsetinvereniging.nl
www.tinvereniging.nl

ISSN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NVT' en/of de auteur(s).

Inhoudsopgave

1. **Voorwoord van de voorzitter** 6

2. **Verslag van de secretaris over 2005** 8

3. **Algemene ledenvergadering** 9

4. **Bezoek aan Brugge met de Vlaamse Tinvereniging** 11
   J. Beekhuizen

5. **Mededelingen** 13

6. **Een Weense tinnen beker gebruikt bij de ceremonie van de voetwassing** 15
   J. Beekhuizen

7. **Een tinnen herinneringsplaquette** 18
   N. Polak & J.E. Wustenhoff

8. **Een vroeg 17de-eeuwse, Antwerpse lampetschotel** 19
   K.R.J. Vandebotermet

9. **Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint** 22
   J.H. Tieleman

10. **Aanvulling op voorgaand artikel** 28
    J. Beekhuizen

11. **Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens** 29
    A. Korstjens

12. **Literatuur over tin** 33
    H.B. van Wijk

13. **Vragenrubriek** 34

Voorwoord van de voorzitter

Mij wordt wel eens gevraagd hoe het eraan toegaat bij de opnamen van Tussen Kunst & Kitsch. Veel mensen denken dat een en ander in scène is gezet. Dat is absoluut niet het geval. Hoe gaat het er dan wel aan toe?

De dag van de opnamen is altijd een maandag omdat dan de musea gesloten zijn.
De experts en de hele opnameploeg komen rond 9.30 uur bij elkaar. Eerst worden wij gepoederd om de glans van het gezicht te halen; er is ook een manicure aanwezig.
Om 11.00 uur beginnen wij met de taxaties. Is een de opnamedag uitverkocht, dan komen er ongeveer 1100 bezoekers, die in groepen van 100 per half uur worden binnengelaten.
Soms gebeurt het dat je in het eerste half uur al een interessant object op tafel krijgt. Ik roep dan een gastvrouw van de Avro, die op haar beurt een van de twee lopende cameraploegen waarschuwt. Zo'n ploeg bestaat uit een cameraman en een geluidsman.
Wordt mij iets speciaals aangeboden, dan vertel ik de mensen nog niets over het voorwerp zelf. Wel vraag ik hen of zij bereid zijn een opname met mij te maken. Bij een positieve reactie overleg ik eerst met de cameraploeg wat ik van plan ben en vraag eventueel of zij ook nog een idee hebben. Dan begint de opname. Ik vertel wat ik van het object weet. Ik laat ook de eigenaar aan het woord, die op zijn beurt vertelt hoe hij of zij aan het object komt en er verder iets van weet. Tenslotte eindig ik met het geven van de waarde, altijd een spannend moment. Met alle experts is afgesproken om één taxatie te geven en dat is de vervangingswaarde, de prijs die men in een kunsthandel of antiekzaak zou moeten betalen.
Dit is de procedure aan de eigen tafel. Dan is er nog de opname aan de zogenaamde grote tafel, oftewel de tafel van Nelleke van de Krogt. Daar brengen wij de meer kostbare objecten heen.

Komt iemand met zo'n bijzonder voorwerp, dan waarschuw ik opnieuw een gastvrouw, die op haar beurt een redacteur een seintje geeft. Intussen ga ik door met hetgeen aangeboden wordt aan mijn tafel.
De redacteur komt aan tafel en gezamenlijk bespreken wij de interessantste aspecten van het object. Dat wordt opgeschreven en dient mede als leidraad voor de vragen of opmerkingen van Nelleke.
Het duurt soms wel een uur voordat die opname begint. Aan de grote tafel overleg ik met Nelleke aan wie zij het eerst het woord zal geven. Zij doet de introductie.
De inbreng van Nelleke, vroeger Cees van Drongelen, wordt wel eens onderschat. Zij voelen met hun ervaring meteen aan of er iets verkeerd dreigt te gaan en de expert of de eigenaar dreigt vast te lopen. Het overkwam mij eens dat ik een mooie openingszin had voorbereid, maar ik liep helemaal vast of verdraaide hem zo dat ik dreigde er niet meer uit te komen. Dat wordt direct door Nelleke opgemerkt en zij grijpt dan onmiddellijk in zonder dat het ernstige gevolgen heeft. Inmiddels ben ik niet meer zo bang om mij te verspreken, omdat bij de montage fouten eruit worden gehaald.
De eindredactie laat ook wel eens dingen weg, die wij belangrijk vinden. Een opname aan de grote tafel duurt gemiddeld twintig à dertig minuten, waarbij de bezoekers aan je tafel een langere rij gaan vormen. Als je geluk hebt krijg je nog een paar opnamen aan je tafel, want nogmaals, daarin zijn wij vrij en wij bepalen wat wij willen opnemen.

Tegen 17.00 uur, of soms wat later, zijn wij aan het einde van een opnamedag en verlaten wij - na een borrel - het museum. De ene keer voldaan, soms ook wel eens teleurgesteld omdat ik die dag geen of maar één opname had.
Ik wil toch nog even benadrukken dat er niets, maar dan ook niets wordt voorgekookt.
Een dag Tussen Kunst & Kitsch is een waar genoegen. Er heerst een heerlijke sfeer tussen de veertien experts en de gehele ploeg, die uit ongeveer vijftig mensen bestaat.
Het seizoen is weer teneinde. In het voorjaar hebben wij vijf opnamen gehad, die in de herfst van dit jaar uitgezonden gaan worden. In het najaar beginnen wij met het 23e seizoen.

Namens het bestuur wens ik u een prettige vakantie!

Jan Beekhuizen

Heeft u dit al gelezen?

In diverse kranten stond op 20 mei 2006 het volgende berichtje.

SLECHTE DRONK

Van onze correspondent
ROME, zaterdag

Een 37-jarige pater is bij een viering in de 'Kerk van de Friezen' in Rome vorig weekend bijna bezweken aan een tinvergiftiging.

Die liep hij op nadat hij miswijn dronk uit een kelk, die blijkbaar van ouderdom zware metalen afgaf aan de wijn.

De Kerk van de Friezen in Vaticaanstad is een internationaal godshuis, waar onder meer een aantal Nederlandse geestelijken verblijft en de scepter zwaait. De Italiaanse pater Josephin Celeste ging afgelopen zondag voor en nam daarbij een slokje wijn en raakte snel onwel en werd naar het ziekenhuis gebracht.

Commentaar van de redactie: zou het aan het tin gelegen hebben of was het een slechte wijn?

Verslag van de secretaris over 2005

Ledenbijeenkomsten
Gedurende het verenigingsjaar 2005 zijn twee ledenbijeenkomsten georganiseerd: maart 2005 te Apeldoorn, aanwezig 40 leden en introducés. Tijdens deze bijeenkomst werd de jaarlijkse Algemene Leden Vergadering gehouden. Tijdens deze ALV werd de aftredende secretaris, de heer J.E. Wustenhoff bij acclamatie herbenoemd; de heer B. Dubbe bij acclamatie herbenoemd voor de periode van een jaar, met de mogelijkheid van verlenging en mevrouw S.C. Bracht verkozen tot secretaris.
De heer Wustenhoff wordt met algemene stemmen benoemd tot erelid van de vereniging vanwege zijn lange staat van dienst als secretaris van de vereniging.
De heer Dubbe heeft van de Engelse Pewter Society een onderscheiding gekregen vanwege zijn verdienste als auteur van diverse publicaties over tin.

Ledenbijeenkomst: 22 oktober 2005 in Amsterdam.
Aanwezig 41 leden en introducés.

Bestuursvergaderingen
Tijdens het verslagjaar vergaderde het bestuur drie maal: op 26 januari, op 2 mei en op 24 augustus.

De Tinkoerier
Het mededelingenblad van de vereniging is tweemaal verschenen: in juni en in december.

Ledenbestand:
- 2 ereleden
- 88 leden
- 22 abonnementen De Tinkoerier
- 5 gratis (ruil)abonnementen:
  Koninklijke Bibliotheek te Den Haag,
  Atheneum Bibliotheek te Deventer en
  de zusterverenigingen in Engeland, België
  en de Verenigde Staten van Amerika.

Lidmaatschap:

Contributie	€ 40,00
Entreegeld	€ 50,00
Abonnement	€ 30,00
Losse nummers	€ 15,00
Advertentie	€ 100,00 (per pagina)

Algemene ledenvergadering

Plaats: Historisch Museum te Amsterdam
Datum: zaterdag 20 mei 2006
Aanwezig: 29 personen
Bericht van verhindering: 10 personen

- Welkomstwoord door de voorzitting met o.a. een motivatie over de verandering datum en locatie van deze bijeenkomst. De aanwezige leden kunnen zich daarin vinden.

- Notulen van de ALV van 13 maart 2005 worden goedgekeurd.

- Er zijn geen ingekomen stukken.

- Verslag van de secretaris over 2005 wordt bij diens afwezigheid door de voorzitter voorgelezen en vervolgens bij acclamatie goedgekeurd.

- Financieel verslag over 2005 van de penningmeester wordt bij acclamatie goedgekeurd. De kascommissie heeft op 3 maart 2006 de onderliggende financiële bescheiden beoordeeld en stelt de vergadering voor de penningmeester voor het boekjaar 2005 decharge te verlenen, hetgeen gebeurd.

- De kascommissie voor 2006 zal bestaan uit de dames Roscam Abbing en Hioolen - van Nie.

- In de begroting voor 2006 zijn geen grote inkomsten/uitgaven voorzien. Met betrekking tot het merkenboek is er met voorbereiding gestart. Om die reden werd de reservering daarvoor tot € 12.500 verhoogd.

- Conform statuten zijn aftredende bestuursleden de heren B. Dubbe, H.B. van Wijk, A.A. Kooyman en mevrouw S.C. Bracht. Genoemden stellen zich beschikbaar voor herverkiezing voor een bestuursfunctie met dien verstande dat de heer Dubbe voor een verlenging van 1 jaar kiest en de anderen voor de volledige termijn van drie jaar. Allen worden bij acclamatie benoemd.
- Hoewel de aanwezige leden tevreden zijn over de Tinkoerier in de huidige vorm (kaft met nieten) wijst de voorzitter op de mogelijkheid om deze koud te laten verlijmen. Geeft ook een prima resultaat, heeft een professionele uitstraling en is qua kosten iets goedkoper. Zal binnen het bestuur nader worden bekeken. Verder wordt een beroep op de leden gedaan tot het aanleveren van kopij of interessante voorwerpen die mogelijk in een artikel kunnen worden verwerkt.

- De attentie voor het Historisch museum vanwege de gastvrijheid wordt naar volgend jaar verschoven.

- Met betrekking tot het merkenboek zijn voorbereidende besprekingen gestart over vorm, inhoud, wat moet worden opgenomen en hoe, zoekmogelijkheden, bronvermeldingen e.d. De redactie/uitvoering is in handen van de heren Dubbe, Van Wijk, Kooyman en Holtman. De heren Van Wijk en Holtman geven uitleg. De heer Kooyman geeft aan teleurgesteld te zijn in de voortgang en mede door andere verplichtingen trekt hij zich terug uit het project. Zijn datagegevens blijven wel beschikbaar. De heer Kooyman is inmiddels op zijn besluit teruggekomen en blijft zijn medewerking verlenen aan het merkenboek. (Red).

Algemene ledenvergadering

Drie Hollandse cilindrische apothekersmaatjes

- De heren Wustenhoff en Holtman geven uitleg over hun onderzoek naar tinnen apothekersmaten en laten daarvan een aantal voorbeelden zien. De bedoeling is tot publicatie van het onderzoek over te gaan.

- Voorstel om de voorjaarsvergadering van 2007 in Münster te houden valt bij de leden in goede aarde. Mevrouw Evers legt uit dat zaterdags een bezoek museum op het programma staat, waarbij het depot met tin geopend zal worden. De dag daarop zal een waterburcht in de buurt worden bezocht. Plannen zullen nader worden uitgewerkt.

- Voorzitter vraagt suggesties voor locaties najaarsvergadering. Naar voren komen Gouda (Catharina Gasthuis met o.a. stadsapotheek), Breda en 's-Hertogenbosch (Het Zwanenbroedershuis). De bedoeling is dat gedurende deze vergadering weer een tinveiling zal worden gehouden. De heren Kooyman en Verhagen zijn bezig met de voorbereiding. Er wordt een beroep gedaan op de leden om daartoe voorwerpen in te brengen.

- De website van de vereniging is een succes met gemiddeld zijn er 6 á 7 bezoekers per dag. De vraag en antwoord rubriek heeft tot op heden 65 vragen opgeleverd, dat meeste met betrekking tot laat 20e-eeuws tin, maar toch ook enkele 15e- en 16e-eeuws. De vragen moeten zijn voorzien van foto's en er wordt geen waardebepaling gegeven.

- Bij de rondvraag verzoekt de heer Van Wijk hem oude nummers Tinkoerier ter beschikking te willen stellen. Daar is nogal vraag naar en de voorraad van de vereniging raakt uitgeput.

Voorzitter dankt de aanwezigen en sluit te 12.15 uur de vergadering.

Bezoek aan Brugge met de Vlaamse Tinvereniging

J. Beekhuizen

In het kader van het tweede gedeelte van de jubileumviering van de Vlaamse Tinvereniging ter gelegenheid van hun 25-jarig bestaan was er in december 2005 een bijeenkomst in Brugge. Het eerste gedeelte vond plaats in Weerde - zie De Tinkoerier, jaargang 13, nummer 2, december 2005.

Het programma was als volgt samengesteld.
Op de zaterdagmiddag was een rondleiding door de stad Brugge georganiseerd. Onder leiding van een zeer bezielende gids bezochten wij diverse bezienswaardigheden, waar onder het voormalige woonhuis en klooster Bladelin, De Grote Markt en de zeer indrukwekkende Heilige Bloedkapel.

Op de zondag stond eerst een bezoek aan de oudste herberg Café Vlissinghe gepland. Wij kwamen daar een beetje in het gedrang, enerzijds door de grote opkomst, maar ook omdat het café om die tijd, 13.00 uur, al zeer druk bezocht werd.
Op een steenworp afstand bevindt zich de abdij van de Zusters van de Kindsheid van Maria ter Spermalie, waar wij in de kapel werden ontvangen.
De heer Jean-Luc Meulemeester, bij ons bekend door zijn lezing 'Tafelen door de eeuwen heen' hield een voordracht over Paramenten en Liturgisch vaatwerk. Voor de katholieken onder de aanwezigen kwam de gehele kerkdienst voorbij.

Onder leiding van een zeer bezielende gids bezochten wij diverse bezienswaardigheden waaronder Bladelin

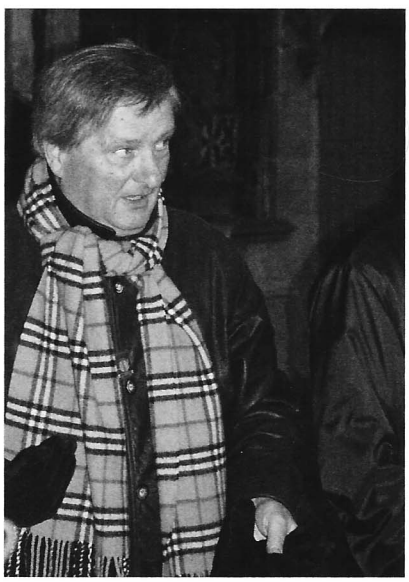

Bezoek aan Brugge met de Vlaamse Tinvereniging

Linksboven de Grote Markt, linksonder De Heilige Bloedkapel en rechts dhr. J-L. Meulemeester

In de uitnodiging voor de lezing stond o.a. het volgende:
In de christelijke liturgie worden heel wat voorwerpen gebruikt met een diepe symboliek en een rijke geschiedenis. De betekenis en de diepere inhoud daarvan raken langzamerhand onbekend. Hetzelfde kan gezegd worden van de juiste benamingen. Daarvoor zijn diverse redenen aan te halen, waarbij de ontkerkelijking en het tanende geloof waarschijnlijk tot de voornaamste behoren. De liturgische gewaden en objecten evolueerden in de loop van de geschiedenis niet alleen qua vorm en inhoud, maar werden eveneens door bekwame ambachtslieden als ware kunstwerken uitgevoerd en dikwijls met een uitmuntende artistieke visie. Deze probeerden met een zo'n groot mogelijke graad van vaardigheid en met zo'n perfect mogelijke afwerking paramenten en vaatwerk te vervaardigen 'tot eer en glorie van God'. Aan de hand van een groot aantal originele objecten, met medewerking van de Zusters van Spermalie, van het borduuratelier Arté-Grossé en van een privé-verzameling, werd een overzicht gegeven van de functie en de geschiedenis van de gewaden en van het liturgische vaatwerk door de eeuwen heen. Speciale aandacht ging uit naar het liturgische tin.

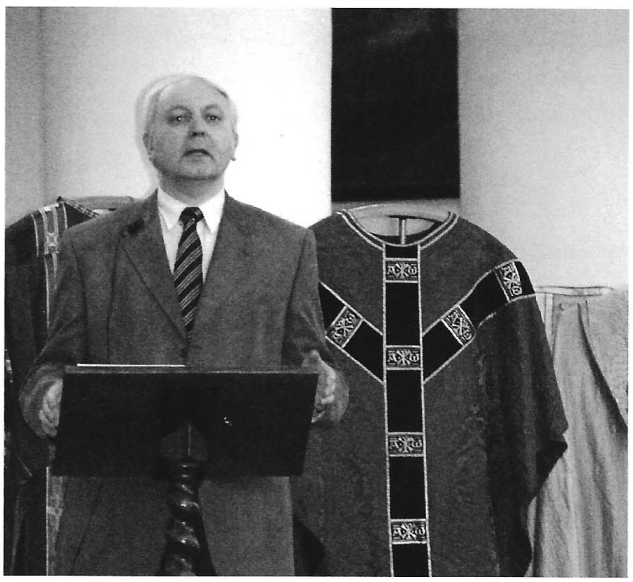

Na de lezing werd de mogelijkheid geboden een korte rondgang te maken door het historische gangpad van de abdij en de bijbehorende kapittelzaal. Heel wat schilderijen en beeldhouwwerk van de Brugse meesters, zoals Leo Mechelaere en Hendrik Pickery waren er te bewonderen.
Een leuk en onderhoudend weekend werd hiermee afgesloten.

Mededelingen

Tinnen apothekersmaten

J.E. Wustenhoff

Het ligt in de bedoeling om samen met de GMVV (Gewichten en Maten Verzamelaars Vereniging) een onderzoek te doen naar de in verzamelingen van de leden van beide verenigingen aanwezige tinnen apothekers(inhouds)maten. De opzet van de inventarisatie is, om inzicht te krijgen in wat er van dit type maten in Nederlandse en Belgische verzamelingen aanwezig is en om op basis daarvan tot een uitgebreid artikel voor publicatie in de mededelingbladen van beide verenigingen te komen.
Afhankelijk van het resultaat van de inventarisatie, zou ook het uitgeven van een apart boekje over deze maten een mogelijkheid kunnen zijn.

Er bestaan twee hoofdtypen tinnen apothekersmaten:

a) cilindrische (afb. 1 en 2) en
b) omgekeerd kegelvormige (afb. 3 en 4).

Beide typen komen voor in vele afmetingen, van groot tot klein en zowel bestemd voor het afmeten van uncia's als voor milliliters. De unciamaten dateren ruwweg van voor 1872 (België 1861), de milliliter-maten van na die tijd. Ze hebben meestal een maatverdeling, ofwel door middel van streepjes aan de binnenzijde ofwel door pegels. Ook hebben ze altijd een schenktuit. Schenktuit en handvat zitten soms in een hoek van 90° ten opzichte van elkaar en soms tegenover elkaar.
Ons onderzoek beperkt zich niet alleen tot maten van Nederlands fabrikaat maar ook naar die van buitenlandse makelij. Er zijn maten bekend van verschillende Nederlandse tinnegieters, maar het staat vast dat ze ook in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk zijn gemaakt en aangenomen mag worden ook in andere landen. Soms zijn ze gemerkt, maar vaak ook niet.

1

2

3

4

Oproep

Mocht u tinnen apothekersmaten in uw verzameling hebben, wilt u dan zo vriendelijke zijn dit schriftelijk te melden bij een van de twee hieronder genoemde bestuursleden:

H.B. van Wijk
Gebroken Meeldijk 1
2988 CA Ridderkerk
of
J.E. Wustenhoff
Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Gaarne vergezeld van een omschrijving en bij voorkeur van een foto. Wij zien de reacties met belangstelling tegemoet en zullen u via de verenigingsbladen van de resultaten en de vorderingen op de hoogte houden

Veiling tijdens de najaarsbijeenkomst

Ook dit jaar zal er tijdens de najaarsbijeenkomst weer een tinveiling worden gehouden. Graag nodigen wij u uit hieraan een bijdrage te leveren. U kunt tot 6 weken vóór de ledenbijeenkomst de te veilen kavel(s) aanmelden door een duidelijke (digitale) foto, voorzien van een goede beschrijving en prijsindicatie, op te sturen naar een van onderstaande adressen.
De gegevens/voorwerpen w.o. ook tinboeken worden in volgorde van binnenkomst in de catalogus opgenomen, die u tezamen met de uitnodiging voor de najaarsbijeenkomst zal worden toegezonden. De feitelijk te veilen voorwerpen worden vervolgens door u tijdens de bijeenkomst ingebracht en hopelijk geveild.
In de u bekende veilingvoorwaarden zijn geen wijzigingen aangebracht. Wij hopen ook deze keer weer voldoende voorwerpen te kunnen veilen.

Ton Kooyman
Kloosterlaan 6
5235 BC 's-Hertogenbosch
E-mail: ton.yvonne@planet.nl

Johan Verharen
Catharinadal 3
5235 BJ 's-Hertogenbosch
E-mail: johanmargriet@hetnet.nl

Bijeenkomst Nederlandse TinVereniging 2006
4 november Gouda – Het Catharina Gasthuis. Aanvang: 11.00 uur.

Bijeenkomsten Nederlandse TinVereniging 2007
12 en 13 mei Münster – met o.a. bijeenkomst in het Westfälische Landesmuseum
27 oktober – Amsterdams Historisch Museum

Bijeenkomst Vlaamse Tinvereniging 2006
12 november Weerde – onderwerp Brugs Tin uit de 18e eeuw, deel I

Bijeenkomsten Vlaamse Tinvereniging 2007
22 april Weerde – Algemene ledenvergadering
3 juni Lokeren – Museumbezoek
4 november Weerde – onderwerp Brugs Tin uit de 18e eeuw, deel II

Oproep
De redactie van het merkenboek vraagt alle leden van de vereniging om onbekende merken of objecten met nog onbekende merken in hun bezit te melden bij Ton Kooymans. Adresgegevens elders bij de mededelingen.

Een Weense tinnen beker gebruikt bij de ceremonie van de voetwassing

J. Beekhuizen

In de catalogus Pewter Ware 2 van J.F.H.H. Beekhuizen staat op bladzijde 16 onder Duitsland een gegraveerde beker afgebeeld (afb. 1)[1].

Afb. 1

Een Weense tinnen beker gebruikt bij de ceremonie van de voetwassing

Omschrijving:
Gravering in de vorm van een wapen, geflankeerd door gekroonde adelaars. De rechter adelaar draagt een rijksappel en de linker een zwaard en een scepter. Links in het wapen staat een klimmende leeuw naar links; rechts in het wapen een banderol met drie adelaars en het midden bestaat uit drie vlakken met de initialen F.J. (afb. 2).
Boven de gravering de eigenaarsinitialen F.J.A.I en H.B.R.A.A. Onder de gravering het jaartal 1861.
Ik voeg aan deze beschrijving nu nog toe: onder het wapen een lint met ordeteken in de vorm van een Maltezerkruis en een tweede lint met een Maltezerkruis en het insigne van het Gulden Vlies.
De opmerking vermeldt dat de beker gebruikt zou kunnen zijn bij een ceremonieel gebruik voor de voetwassing.

De koper van deze beker voegde de volgende gegevens aan de omschrijving toe.

Het hierboven beschreven wapen is het kleine heraldische staatswapen van Oostenrijk, waarin links de leeuw van Habsburg en rechts de drie adelaars van Lotharingen zijn afgebeeld. In het midden staan de drie vlakken voor Oostenrijk. De initialen F.J. staan voor Frans Joseph, de keizer van Oostenrijk van 1848 tot 1916 (afb. 2).
De initialen F.J.A.I. staan voor Frans Joseph Austriae Imperator, hetgeen betekent Frans Joseph Keizer van Oostenrijk.
De initialen H.B.R.A.A. staan voor Hungariae Bohemiae Rex Archedux Austriae, wat betekent Koning van Hongarije en Bohemen, Aartshertog van Oostenrijk.

Wat hield de ceremonie van de voetwassing in?
Gedurende de Goede Week was de voetwassing op Witte Donderdag een kerkelijk hoffeest van de eerste orde. De ceremonie vond plaats in het keizerlijke paleis in Wenen en bestond uit twee delen.

Afb. 2

Afb. 4

Een Weense tinnen beker gebruikt bij de ceremonie van de voetwassing

Afb. 3

Eerst werden twaalf onbemiddelde oudere mannen gekozen, die in aanmerking kwamen voor deze ceremonie. De keizer waste knielend voor hen de voeten, met behulp van de geestelijkheid (afb. 3).
Ook keizerin Maria Theresia hield deze ceremonie in ere, met dien verstande dat zij twaalf vrouwen uitgenodigde. Daarna werd er een fantastisch pronkdiner gegeven, waarbij de keizer, de aartshertogen en andere hoogwaardigheidsbekleders de gerechten zelf opdienden. Maar er werd niets van gegeten; alles moest weer teruggeven worden. Bij elk couvert stond een kruik voor de voetwassing en een tinnen beker, beide voorzien van een gravering met de dubbele adelaar, de keizerlijke initialen en het jaar van de ceremonie. Aan het einde van de feestelijke plechtigheid vervoerde het hofpersoneel de ouderen ook weer naar huis, waarbij zij de kruik en de tinnen beker mochten meenemen. Verder kregen zij een leren beurs met gouddukaten en een houten mand met kostelijke spijzen.

Met deze geschiedenis heeft een antieke gegraveerde tinnen beker een meer historische waarde gekregen. Nu blijkt ook dat de beker niet in Duitsland vervaardigd is, maar in Wenen. Hierdoor is ook de tinnegieter gevonden. Het is Christian Neb(b)ien, die in 1850 vermeld wordt in Frays Almanak en verder in 1860/1865 in het adresboek van Lehmann (afb. 4)[2].
Het gegraveerde jaartal 1861 komt dus duidelijk overeen met de werkperiode van de tinnegieter.
Wat zijn de omzwervingen geweest van deze beker sinds 1861, toen deze vanuit het bezit van de keizer in handen kwam van een arme Weense grijsaard.
Met dank aan de koper van deze beker.

[1] J.F.H.H. Beekhuizen – Pewter Ware 2, november 2005, Amsterdam 2005, blz. 16 en 17, nr. 10.
[2] E. Hintze – Süddeutsche Zinngiesser III, Band VII, Osnabrück 1965, blz. 270, nr. 1612.

Een tinnen herinneringsplaquette

N. Polak & J.E. Wustenhoff

Ter gelegenheid van het huwelijk van Wilhelmina, koningin der Nederlanden, met Hendrik, hertog van Mecklenburg-Schwerin op 7 februari 1901 is aan alle Amsterdamse schoolkinderen een tinnen herinneringsplaquette uitgereikt (afb. 1).

Afb. 1

Centraal op de plaquette (afb. 2) is de oranjeboom afgebeeld. In de twee bovenhoeken staat een klimmende Nederlandse leeuw met links en rechts bij de top van de boom de wapens van de twee echtelieden.
Links langs de kruin van de boom staat de naam 'oranje' en rechts de naam 'mecklen-' en onder de kruin links het jaartal '1901' en rechts '-burg' met daaronder dansende kinderen.
Geheel links, naast het breedste deel van de kruin, staat de letter W en rechts de letter H.
Onder de wortels van de boom staat het Amsterdamse wapen dat geflankeerd wordt door Amsterdamse stadsgezichten.

De plaquette (50 x 41 mm.) is geslagen door de firma J.A.A. Gerritsen te Amsterdam.

Afb. 2

Een vroeg 17de-eeuwse, Antwerpse lampetschotel

K.R.J. Vandebotermet

Tijdens de zestiende en zeventiende eeuw vereiste de toen gebruikelijke etiquette, dat personen met een zekere status en aanzien de handen wasten voor het eten. Daartoe gebruikte de elite de lampetschotel met bijpassende lampetkan, vervaardigd uit zilver of tin. Dat ensemble was dus een statussymbool van de adel, de hoge clerus en de gegoede burgerij, waarmee zij op ostentatieve wijze de handen wasten voor zij aan tafel plaatsnamen. Uit de analyse van vele achttiende-eeuwse boedelinventarissen uit de Vlaamse stad Gent blijkt, dat het lampetstel bijna uitsluitend bij de rijken werd opgetekend. Rond 1700 bezat 29% van hen een lampetstel. Drie kwart van die lampetstellen was gemaakt uit zilver en slechts één kwart uit tin.

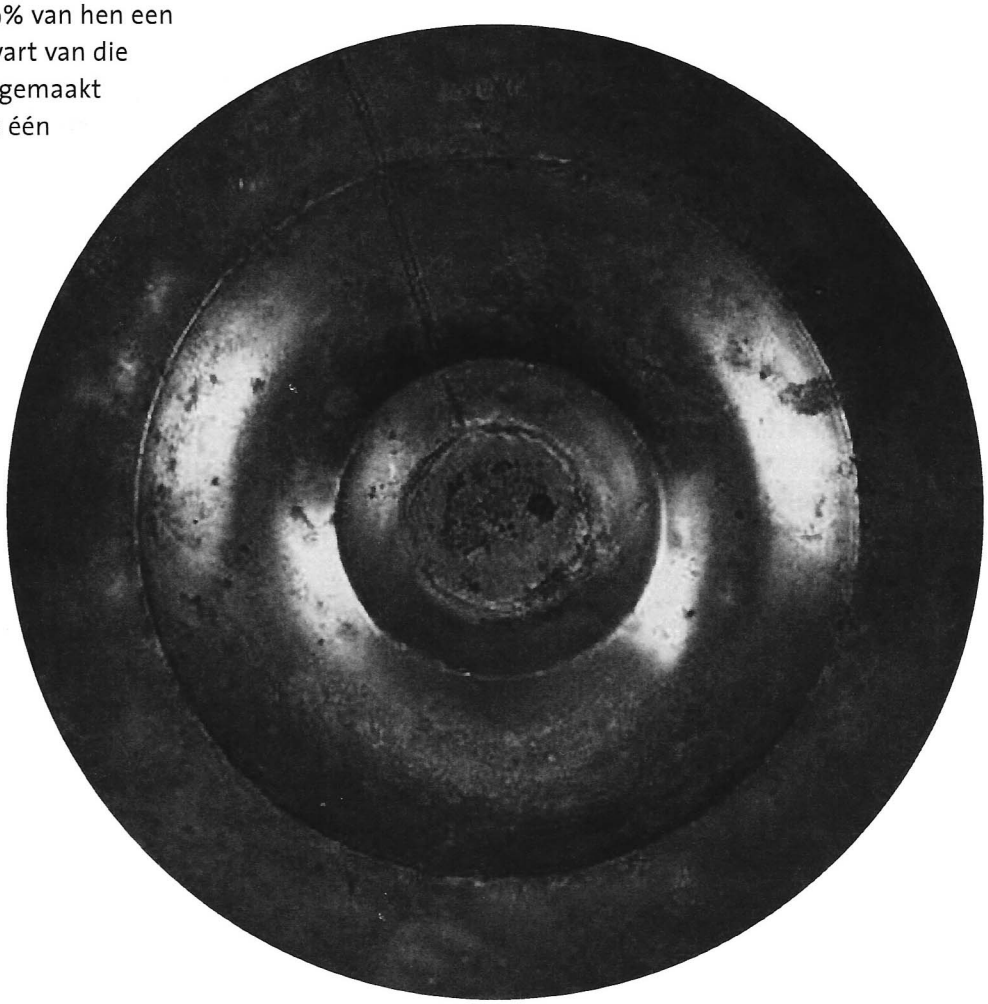

Afb. 1

Een vroeg 17de-eeuwse, Antwerpse lampetschotel

In de verzameling van het museum Belle Godshuis te Ieper (West-Vlaanderen) bevindt zich een vroeg zeventiende-eeuwse tinnen lampetschotel. Die heeft een diameter van 41 cm. en werd gemaakt door de Antwerpse tinnegieter Frans Dor. (afb. 1) Van die tinnegieter konden we tot hiertoe twee vermeldingen terugvinden, één uit 1618 en één uit 1629. In 1618 schreef hij Karel Biddaert in het register van de leerjongens in. Op 24 september 1629 werd een geschil met diezelfde Karel Biddaert op de kamer van de Meerse voorgelegd. Ongetwijfeld is deze Frans Dor een familielid van de welbekende Antwerpse tinnegieter en tijdgenoot Daniël Dor, die werkte van 1584 tot ca. 1647. Hoe zij precies aan elkaar verwant zijn, is vooralsnog niet bekend.

Op de voorzijde van de schotel, boven op de boord, werden de initialen AVE geslagen. Die eigendomsinitialen vinden we terug op vele tinnen voorwerpen in de verzameling van het Belle Godshuis, die in een periode van 300 jaar gemaakt werden. Waarvoor de initialen AVE staan is nog niet geweten. Waarschijnlijk gaat het om de naamsinitialen van een voormalig klooster uit het Ieperse, waarvan het tinnen vaatwerk ooit aan het Belle Godshuis geschonken werd. Op de achterzijde van de boord, onder de profielrand, vinden we de (tot hiertoe ongepubliceerde) tinnegietersmerken van Frans Dor: een gekroonde roos, met in de kroon de initialen F.D. en de Antwerpse burcht met twee handjes, en onderaan de tinnegietersinitialen F.D. (afb.2).

Afb. 2

Wat bij deze lampetschotel onmiddellijk opvalt, is het ontbreken van een medaillon of penning op het opstaande plat, centraal in het midden van de schotel, waar de holle voet van een lampetkan over geplaatst werd. Op die plaats zien we duidelijk een cirkelvormige beschadiging, die er op wijst, dat er oorspronkelijk een medaillon of penning op bevestigd was. Hoe die er oorspronkelijk uitzag, weten we niet met zekerheid, maar als we kijken naar de penningen op tinnen lampetschotels van Antwerpse tijdgenoten, dan kunnen we er ons wel een idee over vormen en beredeneren waarom de penning ooit van de lampetschotel verwijderd werd.

Op lampetschotels van de Antwerpse tinnegieters Andries de Mangeleer I (die werkte van 1599 tot 1613) en Daniël Dor, twee contemporaine collega's van Frans Dor, prijkt dezelfde tinnen penning met de voorstelling van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Zij regeerden over de zuidelijke Nederlanden in het eerste kwart van de 17de eeuw. Isabella was de dochter van de Spaanse koning Filips II. Als bruidsschat voor haar huwelijk met haar neef Albrecht, de zoon van de Oostenrijkse keizer Maximiliaan II, kreeg zij het bestuur over het deel van de Nederlanden dat nog in Spaanse handen was.

Op de penning, die een doorsnede van ca. 5,3 cm. heeft, staan de naar elkaar toegewende portretbustes van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Tussen hen in, ter hoogte van hun voorhoofd, bevindt er zich een open kroontje. Boven dat kroontje staat een torentje, dat naar het munthof van Doornik verwijst, waaruit blijkt dat men zijn inspiratie om deze penningen te maken bij bestaande munten haalde. Onder de bustes staat het jaartal 1601 en rondom het randschrift: ALBERTUS . ET . ELISABET . DEI . GRATIA (afb. 3).

Een vroeg 17de-eeuwse, Antwerpse lampetschotel

Afb. 3

In het Musée Archéologique van Namen bevindt zich nog een identieke penning die uit een lampetschotel werd gesneden. Wie die schotel vervaardigde, weten we niet, want het is het enige dat ervan overblijft. Daarnaast bestaan er ook nog losse penningen die er net hetzelfde uitzien, maar met het jaartal 1610 i.p.v. 1601 erop. Een dergelijk exemplaar bevindt zich in het Penningenkabinet te Brussel. De achterzijde van die penning bleef onversierd, waardoor het zich uitstekend ertoe leende om met de achterzijde ergens op vastgehecht te worden, zoals dat bij lampetschotels gebeurde.

Naar alle waarschijnlijkheid paste de verspreiding, in het begin van de 17de eeuw, van zulke penningen met de afbeelding van de beide soevereinen in het kader van een propagandacampagne om de Zuidelijke Nederlanden, na hun opstand en afscheuring van het Noorden, met de Spaanse bezetters te verzoenen.

Mogelijk stond op de lampetschotel van het Ieperse Belle Godshuis ook zo een penning. Op de vraag waarom men het dan van de schotel verwijderde, hebben we een voor de hand liggend antwoord. In de 17de eeuw overmeesterden de Fransen verscheidene malen Ieper en omstreken. In 1678 kwam de Franse koning Lodewijk XIV zelfs persoonlijk naar de veroverde stad om er de officiële overgave van de Spanjaarden bij te wonen. Op zulke momenten kon men maar beter niet te koop lopen met de beeltenis van de aartshertogen Albrecht en Isabella op zijn of haar tinnen lampetschotel.

Literatuur:

- R. Slachmuylders en M. de Moor, 80 Topwerken in het Stedelijk Museum te Diest in Vrienden van het Stedelijk Museum en Archief, Diest 1999, blz. 191. (Diestsche Cronycke, nr.15).
- L. Lagaye-Uyttenbroeck, Bijdrage tot de studie van de Antwerpse tinnegieters en hun werken, diss. Leuven z.j., blz. 372. Onuitgegeven proefschrift tot het bekomen van de graad van licenciaat in de Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis
- F. de Nave en C. Depauw (red), Europa aan tafel: een verkenning van onze eet- en tafelcultuur, Deurne1993, blz. 239. (Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling te Antwerpen).
- B. Dubbe, J. Van Deun, J.W.M. de Jong e.a., Keur van tin uit de havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam, Amsterdam/Antwerpen/Rotterdam 1979, blz. 352.

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

J.H. Tieleman

De maat is gegoten door de Zierikzeese tinnegieter Gerrit Sem (1727 – 1793). De maat heeft een dikbuikige vorm, met aan de onderkant een in verhouding tot het zware meetlichaam lage plint[1]. De maat is voorzien van een handgreep of oor, met aan de bovenkant een duimrust, echter niet van een deksel of van een pegel. De inhoudsmaat is een typisch voorbeeld van een geijkte maatkan zonder pegel die om de juiste inhoud af te kunnen meten tot de rand toe gevuld diende te worden[2].

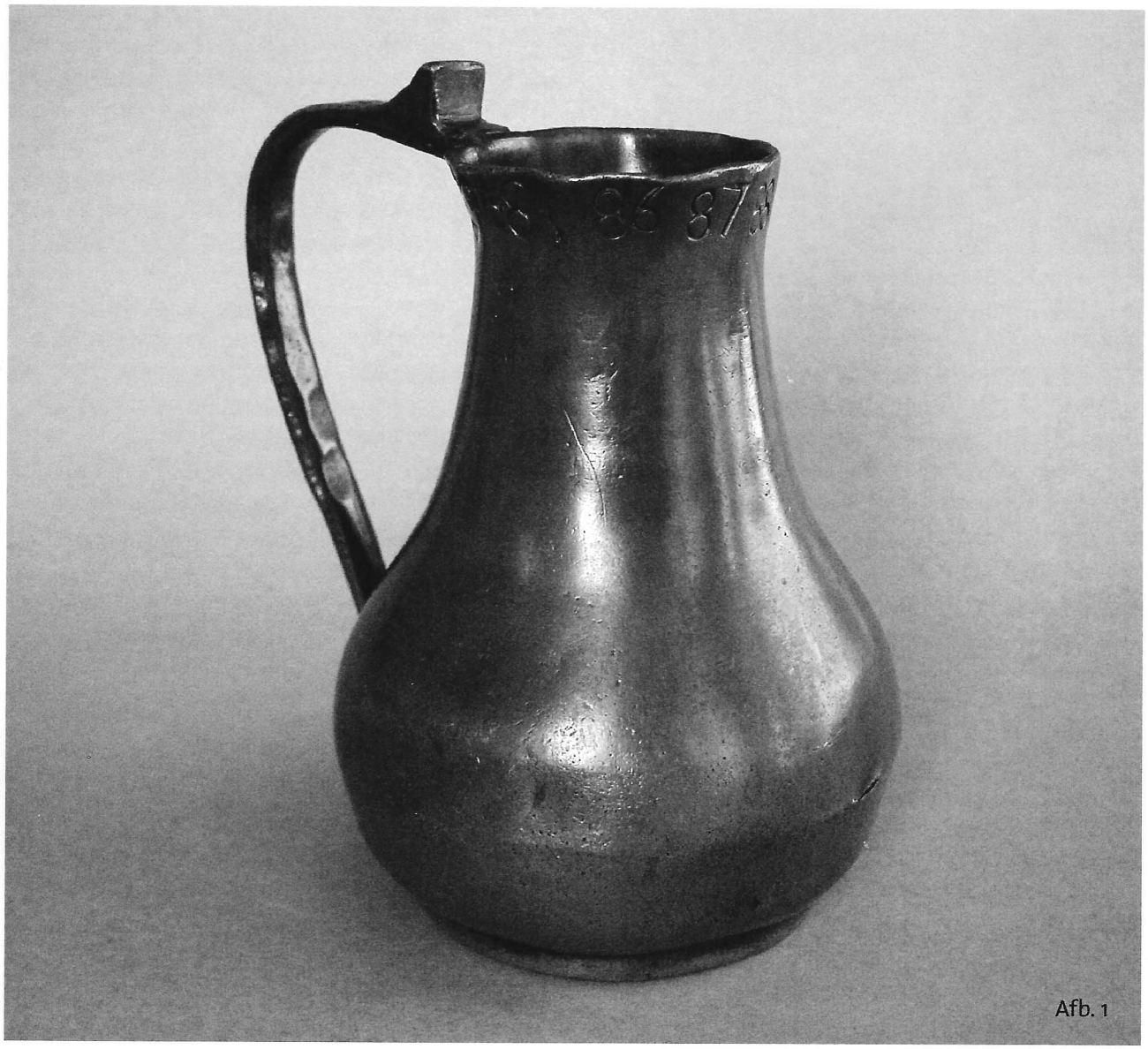

Afb. 1

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

De maatwand is op het scherpe gedeelte van de buik, in het bijzonder aan de tegenover het oor gelegen kant, op een aantal plaatsen doorgesleten.
De maatbodem loopt van onder af gezien naar boven toe bol (afb. 1). Aan de buitenkant van de maatwand zijn dikke onregelmatige draairingen zichtbaar, waaruit geconcludeerd kan worden dat er met de hand en niet machinaal gedraaid is[3].
De afmetingen van de maat zijn:

* Totale hoogte	: circa 13,6 cm
* Buitendiameter van de buik	: circa 10,4 cm
* Inhoud	: 0,5715 liter

In de onderkant van de maatbodem is het tinnegietersmerk afgeslagen van Gerrit Sem (afb. 2).

Afb.2

Aan de hand van dit tinnegietersmerk blijkt:
a. In welke stad de maat is gegoten
b. Door welke tinnegieter de maat is gegoten

a. De stad

In mijn collectie is een gewicht van een kwart Zierikzees pond uit 1672 aanwezig waarop het merk is afgeslagen van de Zierikzeese ijkmeester Anthonis Verhelle, dat merk ziet er als volgt uit (afb. 3.

Afb.3

De Gemeentelijke Musea van de stad Zierikzee bezitten ook loden gewichten waarop het merk is afgeslagen van de Zierkzeese ijkmeester Anthonis Verhelle. Deze informatie is verstrekt door mevrouw M.M. van Meerten van het bureau van de Gemeentelijke Musea van de stad Zierikzee.
In 2000 jaar gewichten in de Nederlanden (zie literatuur), blz. 78 en 79 afbeelding 85, is dat merk daarom verkeerd afgebeeld (afb. 4).

Afb.4

Als ijkmeestersteken werd te Zierikzee blijkbaar het Zierikzeese stadswapen gebruikt, waarbij de leeuw in het wapenschild werd vervangen door de initialen van de ijkmeester, terwijl er naast het ijkmeestersteken tevens, in ieder geval op de gewichten wel, een jaartal werd afgeslagen[4].

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

Met betrekking tot het stadswapen van Zierikzee en de in Zierikzee gebruikte ijkmeestertekens kan het navolgende worden opgemerkt:

* De twee tenanten of schildhouders van het Zierikzeese stadswapen c.q. van de Zierikzeese ijkmeestertekens bestaan uit de gotische letter Z, en het spiegelbeeld daarvan.
  Overigens speelde deze gotische letter Z rond 1560 in Zierikzee ook een belangrijke rol bij de strafvoltrekkingen en terechtstellingen die daar voor het bordes van de gevangenis "het Gravensteen" plaatsvonden. In de stad Zierikzee gebruikte men toen namelijk om misdadigers te schandmerken een brandmerk in de vorm van de gotische letter Z, terwijl diezelfde gotische letter Z rond die tijd ook op het Zierikzeese scherprechters- of beulszwaard was aangebracht[5].

* De wapenschilden van het Zierikzeese stadswapen c.q. van de Zierikzeese ijkmeestertekens worden gedekt met een kruis dat zich binnen een geknopte malie, in de wapenkunde een uitgesneden ruit die van knoppen is voorzien, bevindt[6].
  Opgemerkt dient hierbij te worden dat de merkwaardige ruitvormige wapenbekroning en de gotische letters Z als schildhouders al vanouds bij het Zierikzeese wapen behoren, terwijl ze bovendien in de heraldiek als uniek zijn te bestempelen. De gotische letter Z komt namelijk verder alleen in het wapen van Zevenaar voor[7].

Omtrent het tinnegietersmerk geeft de heer H.Uil van het Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland te Zierikzee de volgende informatie:

In de stad Zierikzee was het verplicht voorgeschreven dat een tinnegietersmerk moest bestaan uit een combinatie van het stadswapen, althans de figuren daar omheen, en de initialen van de tinnegieter, anders gezegd; net als bij het ijkmeestersteken werd als tinnegietersmerk te Zierikzee eveneens het Zierikzeese stadswapen gebruikt, waarbij in dit geval de leeuw werd vervangen door de initialen van de tinnegieter.

Op 14 maart 1620 werden de voorschriften voor de tinnegieters door het stadsbestuur vastgesteld, waarbij werd bepaald:

In artikel 4:
De keur die men binnen deser stede sal mogen maecken, daarvan sal het assaij wesen vijve ende het seste soo't graeuwen ende trecken ende sal getijckent sijn met de croone ende twee ZZ deser stede teijcken ende bovendien mette letter van de meesters naem .....

In artikel 5:
Item elck meester sal gehouden sijn te hebben sijn teecken ijsers als den roose met de croone, twee ZZ met de croone, ende een letter van sijnen naeme welck teeckenijsers bekent sullen wesen op de tresorierencamer in het loot.

Met de letters ZZ worden de twee gotische letters Z bedoeld die als schildhouders van het wapenschild in het Zierikzeese stadswapen dienst doen.
De "tresorierencamer" of de kamer van de thesauriers, de schatmeesters of penningmeesters van de stad die de geldmiddelen van de stad beheerden, bevond zich in het Zierkzeese stadhuis en is tegenwoordig de kamer van de gemeentesecretaris.

b. De Tinnegieter

Omtrent de vorm van de maat en de in het tinnegietersmerk voorkomende initialen GS geven de heren B.Dubbe, schrijver van het boek Tin en tinnegieters in Nederland, en H.Uil de volgende informatie:

Hoewel de maat qua vorm zeventiende-eeuws lijkt is er in de voor wat betreft de zeventiende eeuw weliswaar erg onvolledige archieven van de stad Zierikzee en van het Sint Eloij- of Smedengilde te Zierikzee, waaronder de Zierikzeese tinnegieters ressorteerden, toch geen Zierikzeese tinnegieter te vinden wiens namen de initialen GS dragen.
In de achttiende eeuw is er echter wel een Zierkzeese

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

tinnegieter geweest die de initialen GS in zijn merk heeft gevoerd, namelijk Gerrit Sem. Hij werd op 13 mei 1727 te Rotterdam geboren, was in Zierikzee werkzaam gedurende de periode 23 januari 1759 tot 20 mei 1793 toen hij te Zierikzee overleed. Wanneer de in het tinnegietersmerk voorkomende letters GS de initialen van Gerrit Sem zijn, dan is de maat dus een achttiende-eeuwse inhoudsmaat met een vorm die uit de zeventiende eeuw lijkt te stammen. Waarschijnlijk is deze achttiende-eeuwse Zierikzeese pint dan ook in een oude zeventiende-eeuwse gietmal gegoten, immers oude gietmallen werden namelijk zo lang mogelijk gebruikt omdat het vervaardigen van een nieuwe gietmal een erg kostbare aangelegenheid was.

Niet alleen de vorm van de maat, maar ook het tinnegietersmerk met de initialen GS van Gerrit Sem die leefde van 1727 tot 1793, alsook de laatste twee cijfers van de jaartallen die op het oor en op de boord van de inhoudsmaat zijn afgeslagen - namelijk de jaartallen (17)65, (17)66, (17)67, (17)68, (17)69, (17)77, (17)78, (17)79, (17)80, (17)83, (17)84, (17)85, (17)86, (17)87 en (17)88, die allemaal gedurende de periode 23 januari 1759 tot 20 mei 1793 toen Gerrit Sem als zelfstandig tinnegieter te Zierikzee werkzaam was zijn afgeslagen -, duiden er op dat de onderhavige Zierikzeese pint uit de achttiende eeuw stamt, en toen door Gerrit Sem te Zierikzee moet zijn gegoten.

Gerrit Sem werd op 13 mei 1727 te Rotterdam geboren, hij overleed op 20 mei 1793 te Zierikzee. In 1759 wendde hij zich bij rekest tot het stadsbestuur van Zierikzee met het verzoek om de proef voor tinnegieter te mogen afleggen, immers hij was op dat moment tinnegietersknecht te Rotterdam. Hij verzocht daarbij tevens om vrijstelling van betaling van het bedrag van *f* 100,00 dat een "vreemdeling", dat wil zeggen iemand die niet in Zierikzee was geboren, moest betalen bij toelating tot het Sint Eloij- of Smedengilde te Zierikzee. Op 23 januari 1759 werd het verzoek van Sem door de raad van Zierikzee ingewilligd, op voorwaarde dat hij *f* 15-15 (15 gulden en 15 stuivers) aan de Armen betaalde.

Gerrit Sem huwde op 4 maart 1766 te Zierikzee met Catharina Labrand, geboren te Zierikzee op 24 januari 1743 en aldaar overleden op 21 juni 1801. Na het overlijden van Gerrit Sem op 20 mei 1793 zette zij de tinnegieterswinkel voort. Toen de weduwe Sem-Labrand het stadsbestuur berichtte dat zij opnieuw in het huwelijk wilde treden, en wel met iemand die geen lid van het Smedengilde was, verzocht zij het stadsbestuur tevens de tinnegieterswinkel aan te mogen houden. Het stadsbestuur besliste op 27 november 1797 positief over het verzoek, echter de tinnegieterswinkel mocht alleen door de weduwe Sem-Labrand aangehouden worden tot het moment dat er een proef doende tinnegieter zou komen. De weduwe Sem-Labrand trouwde tenslotte op 24 december 1797 met de metselaar Gilles Mozes.

Tinnegieters waren vroeger soms ook geelgieters c.q. koperslagers. De tinnegieter werd meestertinnegieter, terwijl hij in dat jaar ook in het huwelijk trad. Vanaf dan mocht hij ook zijn merk gaan voeren.

De ijkmerken op tinnen Nederlandse maatkannen bestaan veelal uit:
* Een stadswapen
* Een stadswapen met één of meer jaartallen
* Een stadswapen met één of meer jaarletters
* Een stadswapen met één of meer jaartallen en jaarletters
* Eén of meer jaartallen zonder stadswapen
* Eén of meer jaarletters zonder stadswapen

Dergelijke ijkmerken werden in hoofdzaak aan de buitenzijde op de boord van de maatkannen afgeslagen[8].

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

Op de onderhavige Zierikzeese pint zijn de volgende laatste twee cijfers van jaartallen afgeslagen :

• Op het oor: 65, 66, 67, 68, 69, 77, 78, 79, 83

Afb. 5

• Op de boord : 84, 80, 85, 86, 87, 88

Afb. 6

De door watermeting bepaalde inhoud van de maat bedraagt circa 0,5715 liter, hetgeen volgens De oude Nederlandse maten en gewichten blz. 92 en 93 overeenkomt met de inhoud van een Zierkzeese pint van 0,57 liter. Voor de Zierikzeese inhoudsmaten voor natte waren geldt immers:

1 stoop = 2 kan = 2,30 liter
1/2 stoop = 1 kan = 1,15 liter
1/4 stoop = 1/2 kan = 1 pint = 0,575 liter
1/32 stoop = 1/16 kan = 1/8 pint = 1 bakje = 0,0719 liter

De onderhavige Zierikzeese pint is een typisch voorbeeld van een geijkte maatkan zonder pegel, die om de juiste inhoud af te kunnen meten tot de rand toe gevuld diende te worden[9].
De conclusie dat de maat daadwerkelijk een Zierikzeese inhoudsmaat voor natte waren van één Zierkzeese pint is wordt gebaseerd op de onderstaande gegevens:

- Het identieke ruitvormige wapenschild van het Zierikzeese stadswapen, het ijkmeestersteken van Anthonis Verhelle, en het tinnegietersmerk van Gerrit Sem.
- De identieke tenanten of schildhouders - één in de vorm van de gotische letter Z, de Z van Zierikzee, en de ander in de vorm van het spiegelbeeld daarvan - van het Zierikzeese stadswapen, het ijkmeestersteken van Anthonis Verhelle, en het tinnegietersmerk van Gerrit Sem.
- De identieke schilddekking door middel van het ruitvormige kruis van het wapenschild van het Zierikzeese stadswapen, het wapenschild van het ijkmeestersteken van Anthonis Verhelle, en het wapenschild van het tinnegietersmerk van Gerrit Sem.
- De overeenkomsten tussen het Zierikzeese stadswapen, het ijkmeestersteken van Anthonis Verhelle, en het op de maat aangebrachte tinnegietersmerk van Gerrit Sem in combinatie met de door de heer H.Uil verstrekte informatie betreffende de voorschriften met betrekking tot het tinnegietersmerk - de verplichte combinatie van het stadswapen met de initialen van de tinnegieter - te Zierikzee.

Voormetrieke, achttiende-eeuwse, tinnen inhoudsmaat voor natte waren van 1 Zierikzeese pint

- De door watermeting bepaalde inhoud van de maatkan, circa 0,5715 liter, die overeenkomt met de inhoud van een Zierikzeese pint van 0,57 liter.

Hoewel het vaker voorkwam dat er op tinnen Nederlandse inhoudsmaten als ijkmerken alleen jaartallen zonder stadswapen werden afgeslagen, zou het in het onderhavige geval zo kunnen zijn dat het merk van Gerrit Sem op de bodem van de maat zowel als tinnegietersmerk alsook als ijkmeestersteken dienst heeft gedaan. Het was zoals al eerder aangegeven in Zierikzee gebruikelijk dat zowel voor de merken van de ijkers als alsook voor de merken van de tinnegieters het Zierikzeese stadswapen werd gebruikt ; de leeuw in het wapenschild werd daarbij echter vervangen door de initialen van de ijker c.q. de tinnegieter. Deze zaken zijn niet alleen geconstateerd bij de merken van de ijkmeester Anthonis Verhelle en de tinnegieter Gerrit Sem, maar ze zijn voor wat betreft de tinnegietersmerken tevens vastgelegd in de op 14 maart 1620 door het stadsbestuur van Zierikzee vastgestelde voorschriften met betrekking tot de door de tinnegieters te gebruiken merken.
Het kwam namelijk wel vaker voor dat een tinnegieter tevens ijkmeester was. De tinnegieter zorgde vroeger in de meeste gevallen voor de vervaardiging van de verschillende soorten vloeistofmaten - die overigens niet ongeijkt mochten worden verkocht -, terwijl het toezicht op de maten en gewichten werd uitgeoefend door een van stadswege benoemde functionaris - de "gezworen ijker" -, hij controleerde de maten en gewichten en bracht daarop tevens de ijkmerken aan. In Nederland waren juist met de functie van "gezworen ijker" dikwijls ambachtslieden belast, waaronder in het bijzonder koperslagers en pot- of tinnegieters[10]. In het geval van deze Zierikzeese pint zou het merk van Gerrit Sem, indien hij naast tinnegieter ook ijkmeester van de inhoudsmaten te Zierikzee was, een gecombineerd tinnegietersmerk c.q. ijkmeestersteken kunnen zijn geweest.

Literatuur :

J.M.Verhoeff De oude Nederlandse maten en gewichten. P.J.Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde te Amsterdam. 1983.

D.A.Wittop Koning / G.M.M.Houben 2000 jaar gewichten in de Nederlanden. De Tijdstroom, Lochem-Poperinge, 1980.

B.Dubbe Tin en tinnegieters in Nederland, Lochem. 1978.

H.Uil Brief van het Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland d.d. 09-01-1990.

H.Uil Brief van het Streekarchivariaat Schouwen-Duiveland en Sint Philipsland d.d. 16-01-1990.

J.H.Tieleman Voormetrieke, achttiende-eeuwse tinnen inhoudsmaat voor natte waren van één Zierikzeese pint, gegoten door de Zierikzeese tinnegieter Gerrit Sem, door J.H.Tieleman. Gepubliceerd in Meten & Wegen blz. 1614 t/m 1618.

Noten

1 B.Dubbe, Tin en tinnegieters in Nederland blz. 213 afbeelding 110, 267 figuur 145 en 269.
2 ibidem blz. 131.
3 ibidem blz. 27 afbeelding 15 en 155.
4 Kl. Sierksma, De Gemeentewapens van Nederland, Utrecht/Antwerpen 1962, blz. 153, 248 en 249.
5 L. Noordegraaf, Nederlandse marktsteden, Amsterdam 1985, blz. 33 en 163.
6 Kl. Sierksma, zie noot 4, blz. 218 en 219.
7 Kl. Sierksma, zie noot 4, blz. 152, 248 en 249.
8 B. Dubbe, zie noot 1,blz. 19 afbeelding 8 en 132.
9 B. Dubbe, zie noot 1, blz. 131.
10 B. Dubbe, zie noot 1,blz. 132.

Aanvulling op voorgaand artikel

J. Beekhuizen

In de catalogus Pewter Ware 1, mei 2005 wordt een geijkt maatje afgebeeld, waarvan op dat moment het merk niet bekend is[1].
De omschrijving luidt als volgt:

Maatkannetje
Gemerkt aan de buitenkant van de bodem: gietersmerk met initialen HV H = onbekend.
Op het handvat ingeslagen ijkcijfers 55 tot en met 65 voor 1755 t/m 1765 en rechts van het handvat ingeslagen ijkcijfer 66 voor 1766.
2e helft 18e eeuw.
Hoogte: 11,7 cm, doorsnede bodem: 6,4 cm.

Door het artikel van H. Tieleman is het merk nu duidelijk toe te schrijven aan Zierikzee, al blijft de naam van de tinnegieter een raadsel.

Noot:
[1] J.F.H.H. Beekhuizen – Pewter Ware 1, mei 2005, Amsterdam 2005, blz. 29, nr. 13.

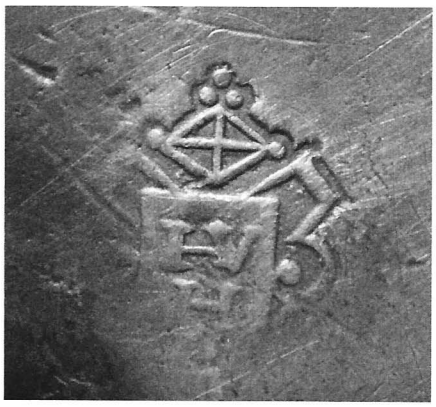

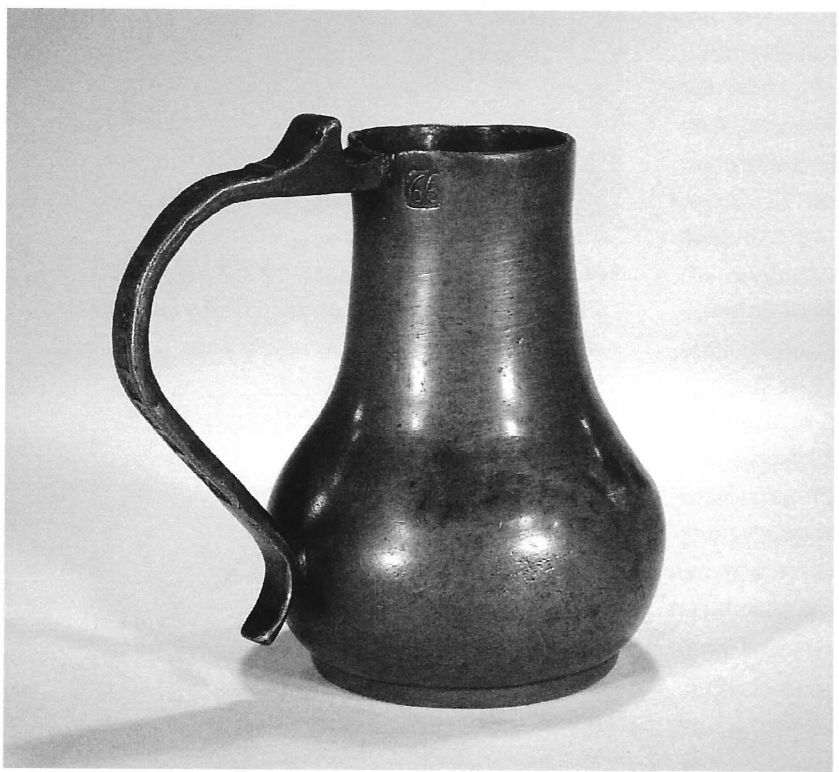

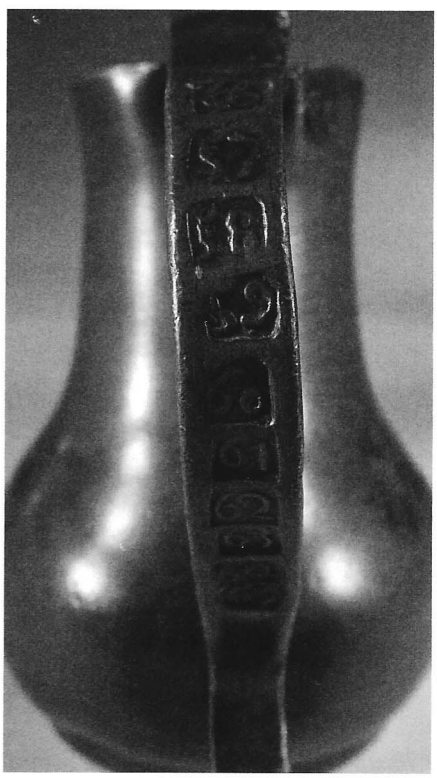

Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens

A. Korstjens

Hier volgt het tweede interview uit de serie "Maak kennis met de verzameling van..."

Op een zonnige donderdagmiddag reisden de auteur en zijn vrouw af naar de Hoeksche Waard.

Dit keer gaat het eigenlijk over TWEE verzamelingen die, hoewel heel verschillend, toch iets gemeenschappelijks hebben. Vaste bezoekers van de bijeenkomsten van de Tinvereniging weten meteen over wie ik heb als ik zeg: "Die broer en zus met hun charmante Antwerpse tongval."

Vertel in maximaal vijf zinnen iets over jezelf.
Diana. Ik ben al vele jaren in Nederland woonachtig. Tot mijn pensionering, twee jaar geleden, werkte ik als arts in het Oogziekenhuis in Rotterdam. Ik heb nu tijd voor nóg meer hobby's zoals quilten en aquarelleren.
Emile. Als medisch analist ben ik tot voor kort altijd in Antwerpen/Borgerhout blijven wonen. Regelmatig gaan we er nog naar terug om op bezoek te gaan bij onze vader die er ook nog steeds woont. Maar toen Diana een tijdje geleden ging stoppen met werken hebben we samen een huis gekocht in Maasdam. Daar vind je nu ook onze verzamelingen.

Vertel in minimaal tien zinnen iets over je verzameling.
Diana. Dat is redelijk kort samen te vatten met "Tinnen kinderspeelgoed". Het geografische gebied beperkt zich tot de Lage Landen (België, Nederland en een klein stukje Duitsland). Niet specifiek poppenhuisspullen; het zijn meestal "grote mensen dingen" in het klein, maar ook rammelaars, bikkels en andere voorwerpen die in het spel gebruikt werden. Vanaf zo ongeveer de veertiende eeuw tot de negentiende eeuw. Daarna kwamen er voor dit soort dingen andere materialen.
Emile. Ik kan het nog korter zeggen: Lepels. Nee,... in mijn verzameling zitten geen vorken en messen. Ook geen grote scheplepels, alleen eetlepels. Voornamelijk zijn dat tinnen en koperen lepels, maar ook enkele exemplaren in andere materialen (hout, been ijzer, enz.). Vanaf de dertiende eeuw tot ± 1800 want toen deden andere materialen hun entree. De opkomst van het roestvrijstaal was niet te stuiten en dat leidde tot veel seriematige productie terwijl het daarvóór bijna allemaal unieke stuks waren. Ook ik beperk me tot de Lage Landen.

Wat was je eerste aankoop?
Diana. Dat was eind jaren zestig een Engelse kan. We hadden ergens een originele tinkast gezien en zijn toen meteen maar door gegaan met het aankopen van borden om die mooie kast te vullen. Hoewel wij onze verzamelingen inmiddels meer gespecialiseerd hebben, genieten we ook nog steeds van borden en kannen.

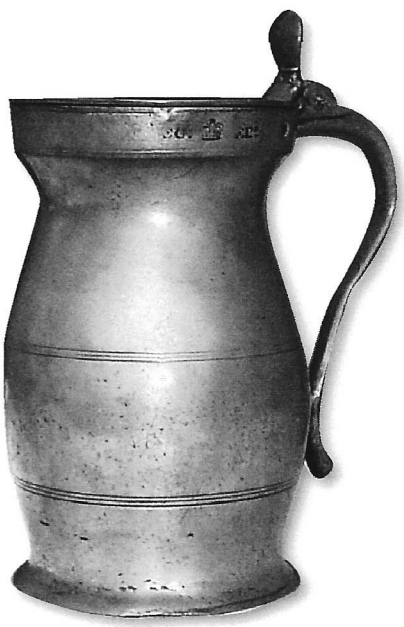

Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens

Emile. Voor mij was dat een serie Engelse maatbekers. Ik heb er toen zes kunnen kopen en later heb ik er nog vier bijgekocht zodat de (bijna) complete serie nu uit tien stuks bestaat. Eigenlijk zou er nog één bij horen, maar de maat van 1 Gallon vind ik eigenlijk te groot om mooi te zijn.

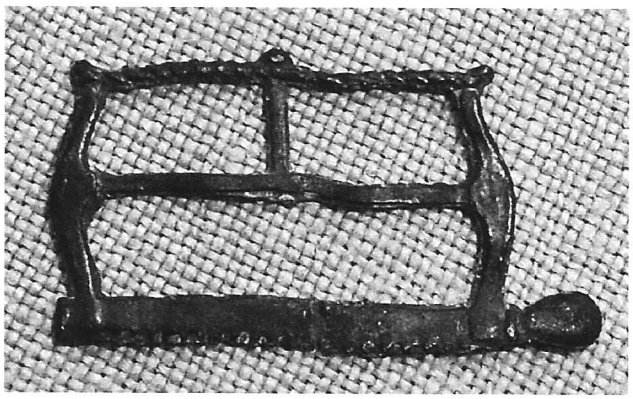

Wat was je laatste aanwinst?
Diana. Een zaagje. Een miniatuurmodelletje van een "spanzaag" zoals die vroeger gebruikt werd door de timmerman. Via/via kreeg ik deze vijftiende-eeuwse Amsterdamse bodemvondst aangeboden.

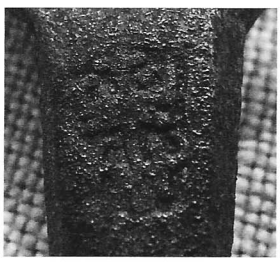

Emile. Deze Nederlandse lepel uit de tweede helft van de vijftiende eeuw is een Zeeuwse bodemvondst en van een zeer algemeen voorkomend model. Gemerkt met een hamermerk met daarbij twee initialen van een tot op heden onbekende tingieter.

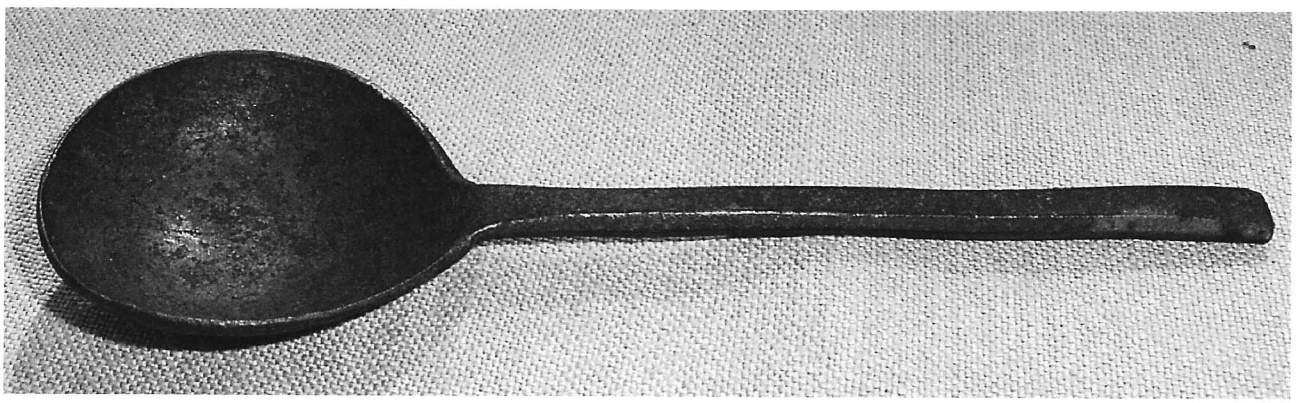

Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens

Wat is het mooiste wat je ooit gekocht hebt?
Diana. Voor mij geldt eigenlijk hetzelfde. Natuurlijk heeft de laatste aanwinst altijd bijzondere aandacht, maar het is de compleetheid van de verzameling die het mooiste is. Het meest waardevolle is misschien eigenlijk nog de harde schijf van mijn computer.
Emile. Voorwaar een moeilijke vraag. De verzameling lepels is echt een "geheel" zodat er eigenlijk niet een specifiek hoogtepunt is aan te geven. Zonder de ene lepel is de andere lepel niet denkbaar. Interessant zijn ze zonder uitzondering allemaal.

Wat was wat je zou kunnen noemen "De miskoop van de maand"?
Diana. In Rotterdam heeft een antiquair ons ooit eens een soortgelijk drinkschuitje verkocht. Thuisgekomen kwamen wij er al snel achter dat het niet de ouderdom kón hebben waar het ons voor verkocht was. We hebben een taktisch moment uitgekozen, er was op dat moment véél volk in de winkel, om de verkoper duidelijk te maken dat wij ons "belazerd" voelden en we hoefden dan ook niet echt lang aan te dringen voor we ons geld terug kregen.

Emile. Ik heb eens een vervalste lepel gekocht, maar dat zie ik absoluut niet als een miskoop.

Wat zou je het liefste ooit nog eens aan je verzameling willen toevoegen als geld geen rol zou spelen?
Diana. Graag zou ik nog wat tinnen figuurtjes uit de boerderij, bijvoorbeeld een koe, willen hebben.
Emile. In Amsterdam is er een ijzeren verzinkte vork opgegraven en daar is in museum Boymans van Beuningen nog een soortgelijke lepel. Ja,..... als ik nu gratis iets uit moest kiezen, dan was het wel die lepel.

Wat uit je verzameling zou je nog wel op korte termijn willen verkopen?
Over het antwoord op deze vraag waren zowel Diana als Emile het snel en duidelijk eens. NIETS!

Wat is je favoriete beurs/veiling?
Soms gaan we wel eens naar een beurs als de Tefaf om museale stukken te bekijken. Echte beurzen en/of veiling bezoekers zijn we beiden niet. Onze verzamelingen zijn daarvoor té gespecialiseerd. Mensen die iets te koop hebben voor ons weten ons wel te vinden. En ja,.... een etalage of een vitrine van een antiquair is natuurlijk toch altijd net als een magneet en soms lukt het toch wel om daar iets te vinden.

Hoe heb je je verzameling gedocumenteerd / gecatalogiseerd?
Gelukkig bestaat er de computer om alles gedegen te documenteren en te catalogiseren. Vroeger zorgde Emile voor de zeer gedetailleerde tekeningen, tegenwoordig doe ik (Diana) dat. Wij vinden dat je in een tekening véél meer details kwijt kunt dan in een foto. Met behulp van het programma Filemaker is alles opgeslagen en weer te vinden in onze uitgebreide database. Voor de zekerheid hebben we van het totale bestand een kopie die niet thuis ligt. Je weet tenslotte nooit wat er kan gebeuren.

Maak kennis met de verzameling(en) van Emile en Diana Mertens

Eens komt er voor ons allemaal de tijd dat wij onze verzameling niet meer zelf kunnen verzorgen. Wat denk je dat er dan met je verzameling gebeurt?
Beide verzamelingen zijn zo uniek dat er eigenlijk maar één mogelijkheid is en dat is het museum. Verkoop aan andere verzamelaars, zo die er al zouden zijn voor dit soort gespecialiseerde verzamelingen, zou onherroepelijk versnippering betekenen en dat is iets dat we absoluut willen voorkomen. Uiteraard zullen we er alles aan doen om te zorgen dat het wel een voor iedereen toegankelijke collectie zal blijven. Niet álles zal altijd uitgestald hoeven te worden, als het maar d.m.v. documentatie en catalogi bereikbaar blijft voor de liefhebber die ook wil genieten zoals wij dat zelf nog jaren lang hopen te doen van onze verzamelingen.

Na dit interview gunden Diana en Emile Marjan en mij nog een blik op hun verzameling voor zover die niet in de huiskamer geëxposeerd is. Op een uiterst geordende wijze heeft Emile in een ladenkast met zelfgemaakt interieur zijn lepels opgeborgen. De ordening moet weer gewijzigd worden zodat het geheel nog overzichtelijker wordt.

De collectie van Diana heeft een bijna identieke wijze van opbergen. Laatjes en trays met vakverdeling waar alles soort bij soort is opgeborgen. Vanwege het vaak zéér tere karakter van de voorwerpen kan men op deze manier alles goed bekijken zonder elk item met de hand beet te hoeven pakken.

Een bijzonder koppel mensen met twee bijzondere verzamelingen onder één dak. Natuurlijk schrijf ik deze rubriek voor de lezers van de Tinkoerier, maar ikzelf geniet er zeker óók van om kennis te maken met bijzondere verzamelingen.

Literatuur over tin

H.B. van Wijk

Na de dood van zijn zoon in 843 werd het rijk van Karel de Grote over zijn drie kleinzoons verdeeld.

Het Middenrijk - Opper Lotharingen en Neder Lotharingen - ingeklemd tussen Frankrijk en Duitsland,

heeft het maar tot 870 volgehouden en werd toen tussen de buurlanden verdeeld.

Onderdeel van het Heilige Roomse Rijk werden de Nederlanden die samen met Luxemburg Neder-Lotharingen vormden; de enige uitzondering was Vlaanderen dat een Frans leen was. Zij, noch Lotharingen, de Elzas en Noord-Italië, tesamen Opper-Lotharingen, hebben zich ooit bij de ene of de andere landjepikkende grootmacht thuisgevoeld en eeuwenlang was het in deze gebieden onrustig.
De hertogen van Bourgondië – leenmannen van de Franse koning – hebben opnieuw geprobeerd een Middenrijk te vestigen, maar dit kostte Karel de Stoute in 1477 het leven. Hij vocht om de consolidatie van zijn aanspraken op Lotharingen, gelegen tussen zijn gebieden in Frankrijk en de Nederlanden. Uiteindelijk zijn de Nederlanden verzelfstandigd, evenals Luxemburg. Elzas-Lotharingen was lang een speelbal en de Italiaanse landen verenigden zich in de 19e eeuw, na talloze souvereiniteitswisselingen.

Het is niet verwonderlijk dat de tinproduktie in Straatsburg, hoofdstad van de Elzas, zo'n eigen stijl heeft ontwikkeld. Er is daar altijd veel belangstelling voor het eigene van de Elzas geweest. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de verzameling van Alfred Ritleng, wiens collectie – beschreven en ingeleid door R. Forrer - in 1906 in Straatsburg werd geveild. Ik ben een gelukkige bezitter van de veilingcatalogus, die naast tin – waaronder van de beroemde Elzasser Edelzinngiesser François Briot - zeer veel andere objecten van toegepaste kunst uit de Elzas omvatte. Vele daarvan zijn in lichtdruk van goede kwaliteit afgebeeld.
Dit soort oude catalogi ziet men niet veel en ik was dan ook verrast toen ik die nog eens tegenkwam bij één van de beste antiquariaten in hartje Amsterdam. Het bedrag voorin was dusdanig dat ik mij gelukkig prijsde al te zijn voorzien, iedere keer als ik daar weer kwam.

Op een zeker moment kwam ik in het bezit van de handcatalogus van deze veiling; handcatalogi zijn kleine dunne boekjes die alleen het kavelnummer en een beknopte beschrijving bevatten, bedoeld om tijdens de veiling mee in de hand te zitten en eventueel aantekeningen in te maken; zeer moeilijk te vinden dus zeer begeerd door bibliomanen. Op de kaft stond: 'Der Gesamt-Katalog illustriert mit 40 Tafeln | Der Spezial-Katalog der Zinnsammlung, mit 53 Tafeln'. Toen ik dat las werd ik zenuwachtig: twee catalogi? welke had ik dan ? Dat bleek de Gesamt-Katalog te zijn. Welke bevond zich dan in Amsterdam en was die er nog ? U raadt het, hij was er nog en het was de Spezial-Katalog, door mij zo vele malen achteloos gepasseerd. Uiterlijk net zo uitgevoerd en net als de Gesamt-Katalog geredigeerd door Forrer. Hij is thans gelukkig verenigd met zijn soortgenoten en het lijkt, alsof hij mij vanuit de boekenkast schamper glimlachend aankijkt.

De Tinkoerier
Sommige nummers zijn niet meer voorradig maar worden nog door leden gezocht. Indien u van uw oude nummers afstand wilt doen, schenkt u die dan svp aan de Vereniging.
U doet een ander lid een plezier en u spekt de clubkas. Correspondentie aan H.B. van Wijk: hbvanwyk@tiscali.nl

Vragenrubriek

Een Luikse of Rotterdamse kan?

De afgebeelde kan is naar mijn mening een weinig voorkomende kan. Volgens de mij ter beschikking staande gegevens, wordt slechts in één geval t.w. in "National Types of Old Pewter", a revised and expanded edition by Cotterell, Riff and Vetter, een verwijzing naar deze kan gemaakt en wel op bladzijde 121, alwaar bij figuur 252 onder Church Flagons of Holland gesproken wordt over: "figure 252 is by no means displeasing, with its partly cylindrical flasklike body. This type hails from Rotterdam". M.a.w. dit type zou afkomstig zijn uit Rotterdam.

Nu wil het feit, dat de hierbij afgebeelde kan op de keerzijde gemerkt is met een gekroonde dubbele roos met de initialen ND, dus een Luikse kan, tingieter Nicolas Deschamp, midden 19de eeuw?

Tenslotte kan ik vermelden dat een bekende antiquair in het Zuiden des lands een dergelijke kan op zijn website aanprijst als een achttiende-eeuwse Vlaamse flessenkan!

Graag wil ik van u of van de leden weten waar het hier om gaat: een Luikse, Rotterdamse dan wel Vlaamse kan, gebruikt voor.. wel/geen kerkelijke doeleinden?

Johan Verharen te 's-Hertogenbosch

Antwoord

De kan op de foto is duidelijk een Vlaamse kan.
Het afgebeelde merk is gebruikt door de Luikse tinnegieter Nicolas Dechamps, die gewerkt heeft in de 19e eeuw[1]. Volgens M. Lorenzi wordt Dechamps mogelijk meester in 1818[2].
Het merendeel van de kannen van dit type is negentiende-eeuws[3]. Mogelijk gebruiken onze Zuiderburen de naam 'flessenkan', maar in de gangbare literatuur kent men hem als 'kan met sneb'. In Twee Nijmeegse Gildekannen door Fr. Philips en B. Dubbe staat een dergelijke kan ook afgebeeld. Daar omschreven als KAN, Luik, tweede helft 19e eeuw[4]. De kan is hoogwaarschijnlijk niet gebruikt voor kerkelijke doeleinden.
De kan op de foto roept vanwege zijn vorm en de structuur van de huid enige vraagtekens op. Het roosmerk is namelijk niet alleen gebruikt door de eerder genoemde Luikse tinnegieter, maar ook door de Parijse firma Chaumette[5]. Deze firma heeft tin vervaardigd tot aan het midden van de twintigste eeuw.

[1] T-J. Dangis – Étains Mosans XVIIe – XIXe siècle, Namen 1996, blz. 64 e.v.
[2] M. Lorenzi – la poterie d'étain à Liège de la fin du XVIe à la fin du XIXe siècle, Luik 1980 – 1981, blz. 72.
[3] M. Lorenzi – Étains Anciens Huy – Liège du XVIIème au XIXème Siècle, Luik 1985, blz. 32 e.v.
[4] Fr. Philips en B. Dubbe – Twee Nijmeegse gildekannen en hoe daaruit een tinverzameling groeide, Eindhoven 1983, blz. 150, nr. 213.
[5] Tardy – Poinçons d'Étain, Parijs 1968, blz. 85.

Colofon

Ontwerp en lay-out
Oranje boven, 's-Hertogenbosch

Drukwerk
ADC, 's-Hertogenbosch

19e en 20e eeuwse tinnen bouillonpotten, een verzameling

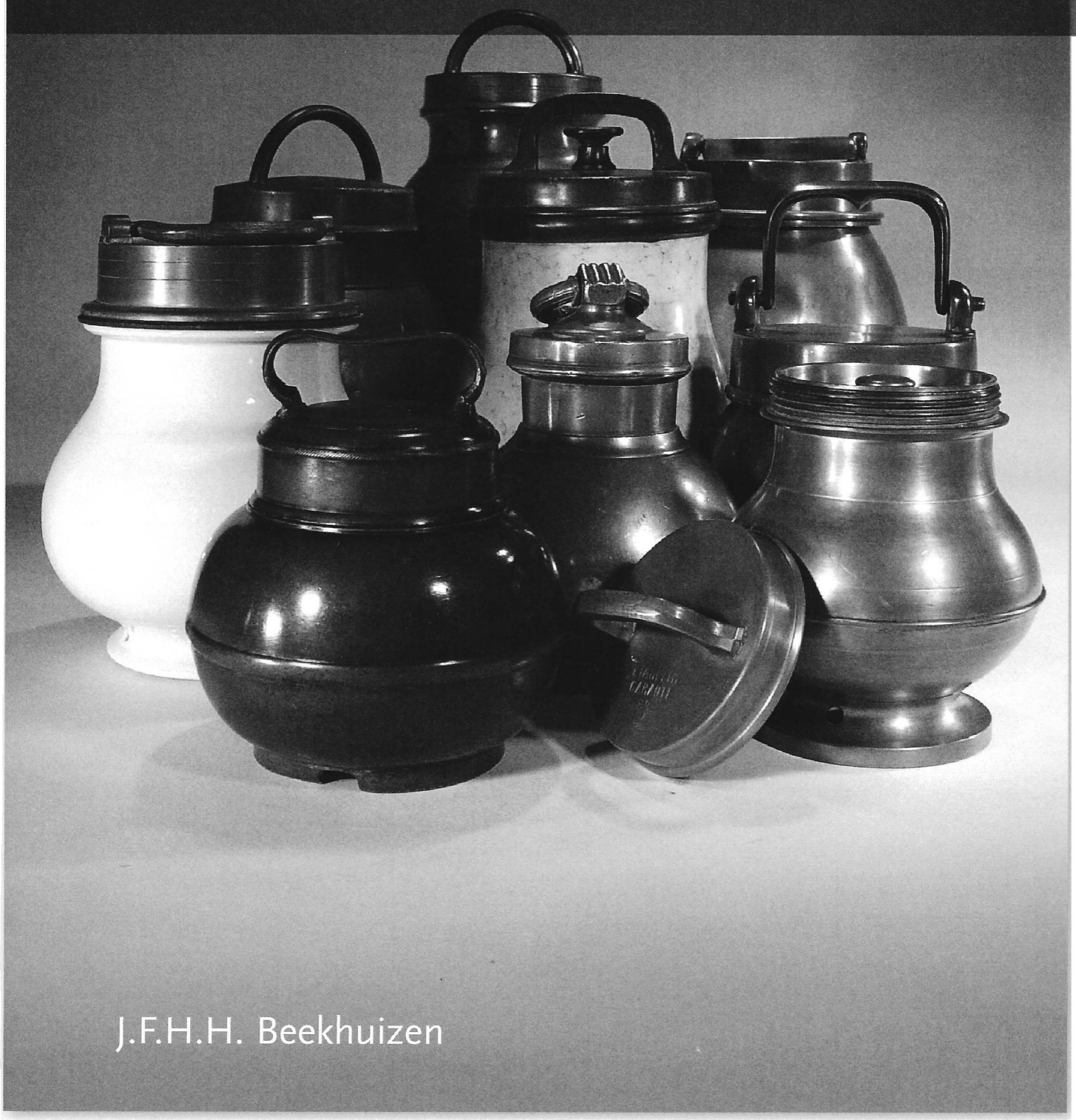

J.F.H.H. Beekhuizen

In voorbereiding, een boek over bouillonpotten - Sustenteurs - door J.F.H.H. Beekhuizen. Omvang circa 160 pagina's met 60 afbeeldingen en merken in kleur. Planning: eind 2006. ISBN-10: 9081017012 | ISBN-13: 9789081017015

Het boek is te bestellen bij de auteur:
Nieuwe Spiegelstraat 49, 1017 DD Amsterdam, tel. +31 (0)20 626 39 12 of per e-mail: info@janbeekhuizen.nl

NTV

Nederlandse TinVereniging • Postbus 141 • 2240 AC Wassenaar